

เรื่องทุนกับแรง ของสมเด็จพระยาจํารงราชานุภาพ

ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ

เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๓๖ ผมไปค้นและอ่านเอกสารเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยในห้องสมุด Carl A. Kroch ซึ่งเป็นห้องสมุดเพิ่งสร้างเสร็จใหม่ล่าสุด เป็นห้องสมุดเฉพาะเอกสารและการศึกษาเรื่องเอเชียอยู่ในห้องสมุดกลางหรือห้องสมุดโอลินของมหาวิทยาลัยคอร์เนล ห้องสมุด Kroch นั้นเดิมก็คือห้องสมุดวสัน (Wason) ที่นักประวัติศาสตร์ไทยชั้นนำและนักศึกษาไทยคดีทั้งไทยและเทศทั่วโลกรู้จักดีถึงสรรพคุณและความเป็นเลิศ ของการทำห้องสมุดที่ผู้ใช้ประทับใจและอยากกลับมาใช้บริการอีก ในระหว่างการค้นและคว้าไปตามถนัดก็บังเอิญอ่านพบบทความชิ้นหนึ่ง ที่ว่าบังเอิญก็เพราะไม่ได้ตั้งใจหาหรือคาดมาก่อนว่า จะเจอบทความชิ้นดังกล่าว ซึ่งเป็นบทความที่ผมรู้สึกตื่นเต้นอย่างมาก เนื่องจากเป็นเรื่องที่ไม่เคยมีใครพูดถึงมาก่อนเลย และคิดว่าคงไม่เคยมีการตีพิมพ์ซ้ำอีกเลยนับแต่การพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ รศ. ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๗) จนถึงปัจจุบันนับเป็นเวลาได้ ๙๙ ปีแล้ว

ที่ทำให้แปลกใจเป็นอย่างยิ่งก็เนื่องมาจากบทความดังกล่าวเป็นอธิบายเรื่อง “ทุนกับแรง” อันเป็นความเรียงด้านเศรษฐศาสตร์การเมือง ซึ่งนอกจากเป็นศาสตร์ที่ใหม่มากๆ ในเมืองไทยสมัยก่อนแล้ว ยังเป็นศาสตร์สมัยใหม่วิชาแรกที่ถูกห้ามไม่ให้เรียน เดิมทีนักประวัติศาสตร์ไทยเชื่อกันว่างานเขียนทางเศรษฐศาสตร์ในสยามนั้น ที่เก่าสุดเห็นจะได้แก่งานเขียนเรื่อง *ทรัพย์ศาสตร์* ของเจ้าพระยาสุริยานุวัตร ตีพิมพ์ในปีพ.ศ. ๒๔๕๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ โดยได้รับแนวความคิดจากตำราเศรษฐศาสตร์การเมืองของจอห์น สจ๊วต มิลล์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงวิจารณ์หนังสือเล่มนี้ว่า “ยังไม่ควรมีการศึกษาลัทธิที่เรียกว่าทรัพย์ศาสตร์ในประเทศไทย” จากนั้นทางการได้ขอร้องผู้พิมพ์ให้นำหนังสือออก

จำหน่ายเผยแพร่เนื่องจากยังไม่มีกฎหมายเซ็นเซอร์ ต่อมาในสมัย
รัชกาลที่ ๗ จึงมีการออกกฎหมายอาญาห้ามสอนลัทธิเศรษฐกิจใน
โรงเรียนข้าราชการพลเรือนกระทั่งหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

๒๔๗๕ จึงมีการยกเลิกการห้ามเผยแพร่ลัทธิเศรษฐกิจ^๑ วิชาลัทธิเศรษฐกิจกลายเป็นวิชา
สำคัญไปสำหรับนักศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง จึงไม่ใช่เรื่องบังเอิญที่
ความขัดแย้งทางการเมืองครั้งแรกหลังการปฏิวัติ ๒๔๗๕ ที่บันทึกคณะราษฎรและระบอบ
การปกครองใหม่อย่างได้ผลจะมาจากปัญหาเศรษฐศาสตร์การเมือง ซึ่งในประวัติศาสตร์ก็คือ
จากเอกสาร “เค้าโครงการเศรษฐกิจ” ของหลวงประดิษฐมนูธรรมหรือต่อมานายปรีดี
พนมยงค์นั่นเอง

บทนิพนธ์เรื่อง “ทุนกับแรง” นอกจากจะเป็นงานชิ้นแรกทางด้านเศรษฐศาสตร์
การเมืองในสยามแล้ว ที่น่าแปลกใจอย่างยิ่งก็คือองค์ผู้นิพนธ์งานชิ้นนี้คือพระเจ้านั่งยาเธอ
กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ (พระยศในขณะนั้น) โดยทั่วไปนักประวัติศาสตร์และวงวิชาการ
ไทยเคยอ่านและคุ้นเคยกับงานด้านประวัติศาสตร์และการปกครองของสมเด็จพระยา
ดำรงราชานุภาพ ซึ่งทรงได้รับสมญาว่าเป็น “บิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย” ๒ การค้นพบบท
นิพนธ์เรื่องดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าความเป็นนักประวัติศาสตร์ของพระองค์ท่าน ไม่ได้จำกัด
อยู่แต่เพียงเรื่องประวัติศาสตร์และพงศาวดารเท่านั้น หากยังมีความสนพระทัยและศึกษาใน
วิชาการเรื่องอื่นๆ ร่วมกันไปด้วย

“แลการที่จะเรียบเรียงเรื่องทุนกับแรง ลงเป็นคำอธิบายแก่ท่านทั้งหลายครั้งนี้
ข้าพเจ้าได้ไตร่ตรองเค้าเงื่อนที่จะตั้งเป็นรูปเรื่องหลายสถาน เพราะเรื่องนี้เป็นเรื่องกว้างขวาง
แลยากที่จะพรรณาให้พิสดาร พอเข้าใจปรุโปร่งในที่จำกัดเท่าที่มีหน้ากระดาษส่วนหนึ่งใน

๑ กนกศักดิ์ แก้วเทพ, “วิธีวิทยาและปริมณฑลในการศึกษาวิจัยเศรษฐกิจไทย: พรมแดนแห่งความรู้
เบื้องต้น” วารสารเศรษฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์ ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (สิงหาคม ๒๕๓๓), หน้า ๑๓๑-๒.

๒ สุลักษณ์ ศิวรักษ์เคยท้วงไฉนแล้วว่าการเรียกสมญาของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ
ว่า “พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย” นั้นไม่ถูกต้อง เนื่องจากวิชาประวัติศาสตร์ไม่ได้มีฐานะและยศอันนับ
เนื่องได้ ทั้งยังไม่ใช่เจ้าของที่เป็นของเฉพาะแต่ในพระบรมวงศานุวงศ์เท่านั้น จึงไม่ต้องใช้ราชาศัพท์นำหน้า
แต่ควรเรียกเพียง “บิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย”

หนังสือพิมพ์วิชาการนี้ได้ แต่อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้าจะลองเรียบเรียงดู ถ้าหากจะตกขาดพลาดพลั้งประการใดต้องขอโทษ”

นั่นเป็นคำขึ้นต้นของบทนิพนธ์ที่แจ้งให้ผู้อ่านทราบว่าเรื่องทุนกับแรงนั้นเป็นเรื่องยากที่จะอธิบายให้เข้าใจได้อย่างกระจ่างแจ้งในเนื้อที่อันจำกัด แต่หลังจากอ่านจนจบแล้ว จะรู้สึกทันทีว่าเรื่องทุนกับแรงนั้นไม่ยากอย่างที่กลัวกัน เนื่องจากสมเด็จพระยาตำราฯ ทรงย่อจนทำให้เรื่องนั้นเป็นธรรมดาและเข้ากันได้กับความรู้และลักษณะสังคมสยามสมัยนั้นเป็นอย่างดี

สมเด็จพระยาตำราฯ ทรงอธิบายความเรื่องทุนกับแรงอย่างย่อๆ พอให้ผู้อ่านเข้าใจเป็นพื้น เนื่องจากเป็นวิชาการใหม่ทรงเกรงว่าผู้อ่านจะไม่อาจเข้าใจได้ง่ายๆ ดังเช่นเรื่องอื่นๆ ที่มีการพูดกันในสมัยนั้น ประเด็นที่บทนิพนธ์นำเสนอคือความสำคัญของการเลี้ยงชีวิตของคนทั่วไปว่าจะต้องมีเชื้อที่ทำให้ชีวิตดำรงอยู่ไปได้จนถึงอายุขัย เชื้อแห่งการเลี้ยงชีพในที่นี้คือทรัพย์สินสมบัติ เมื่อเป็นเช่นนี้ “การแสวงหาสมบัติ” จึงกลายเป็นกิจกรรมพื้นฐานในชีวิตของคนเราไป

ปัจจัยที่สำคัญอันจะขาดไม่ได้สำหรับคนในการแสวงหาสมบัติคือ “ตัวอย่าง ๑ ทุนอย่าง ๑ และแรงอย่าง ๑” ถ้าพูดในภาษาเศรษฐศาสตร์ปัจจุบันก็คือ “ที่ดิน ทุนและแรงงาน” นั่นเอง เมื่อมีการแสวงหาสมบัติเพื่อการเลี้ยงชีวิตกันแล้ว ต่อไปก็นำไปสู่การค้าเพื่อหากำไร ลักษณะการค้าการลงทุนก็มี ๒ แบบๆ ที่ ๑ คือการลงทุนของเอกชน แบบที่ ๒ คือการลงทุนของบริษัท

ประเด็นสุดท้ายใน “ทุนกับแรง” ก็คือปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของทุนกับลูกจ้าง ซึ่งมักมีการวิวาทและโกรธกันถึงขั้นเป็น “ฆ่าศึก” ต่อกัน เนื่องจากมีผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกัน ฝ่ายเจ้าของทุนใช้วิธีปิดงานเลิกจ้างหรือตัดเงินเดือน ฝ่ายลูกจ้างหาอุบายรวมตัวกันตั้งเป็น “อั้งยี่” จากนั้นจึงใช้วิธีหยุดงาน บทนิพนธ์จึงลงตรงที่วิธีการต่างๆ ในอันที่จะสร้างความปรองดองกันระหว่างทุนกับแรงไปตลอดกาล

ในที่นี้ผมมีข้อสังเกตบางประการดังต่อไปนี้ ประการแรกเห็นได้ว่าแนวความคิดเรื่องเศรษฐศาสตร์การเมืองในสยามเก่ายังเป็นแบบสังคมก่อนทุนนิยมหรือก่อนสมัยใหม่ การผลิตและการลงทุนจึงเป็นการหาเลี้ยงชีพเหมือนกันไม่ว่ายากขอมหาหรือเศรษฐกิจ นั่นคือยังมอง

ไม่เห็นอานุภาพและพลังของทุนในระบบการผลิตแบบใหม่ที่เรียกว่าระบบทุนนิยม ที่จะมีผลต่อความสัมพันธ์ของคนในสังคมในปริมาณที่น้อยๆ แยกออกเป็นทางการเมืองทางด้านเศรษฐกิจและทางวัฒนธรรมเป็นต้น

บทนิพนธ์เริ่มด้วยการอธิบายว่าธรรมชาติของคนทั้งหลายนั้นคือ “การเลี้ยงชีวิต” ซึ่งอุปมาเหมือนกับเปลวไฟ การที่จะดับหรือแปรปรวนหรือติดอยู่ขึ้นอยู่กับ “เชื้อต่างๆ กล่าวคือ ไล่ตะเกียงแล่นน้ำมันเป็นต้นเพิ่มเติมอยู่พอเพียงฉันใดก็ดี ชีวิตของมนุษย์แลสัตว์ทั้งหลายย่อมต้องอาศัยเครื่องบำรุงเลี้ยงต่างๆ คืออาหารเป็นต้นเจือจานอยู่ไม่ขาดจึงจะอยู่ไปได้”

สมมติฐานเบื้องต้นของเศรษฐศาสตร์การเมืองที่สมเด็จพระยาจารย์ฯ ทรงค้นพบก็คือ “การรักษาชีวิตเป็นเครื่องบังคับให้คนทั้งหลายต้องชวนหาหาทรัพย์สมบัติเครื่องเลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยกันทั่วไป ใครเกิดมาก็เสมอมีปัญหาประจำตัวออกมาให้จำต้องคิดว่าจะประกอบกิจการอย่างใดดีหนอ ซึ่งจะได้สมบัติพอบำรุงเลี้ยงชีวิตไปกว่าจะสิ้นสังขาร ดังนี้ทั่วทุกคน” เชื้อแห่งการเลี้ยงชีพในที่นี้คือทรัพย์สมบัติ เมื่อเป็นเช่นนี้ “การแสวงหาสมบัติ” จึงกลายเป็นกิจกรรมพื้นฐานในชีวิตของคนเราไป ปัญหาที่น่าจะต้องถามต่อไปคือว่า ความคิดที่ว่าสมบัติเป็นเครื่องเลี้ยงชีพและเป็นสิ่งสำคัญพื้นฐานสำหรับชีวิตนั้น เป็นความคิดใหม่ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น หรือเป็นความคิดเก่าที่มีต่อเนื่องมานานแล้วในสังคมไทยสยาม

ในสมัยก่อนโน้นการพูดถึง “เอกชน” ก็น่าสนใจ เพราะความหมายไม่ใช่แบบที่เราเข้าใจในปัจจุบันว่า “เอกชน” คือตรงข้ามกับของรัฐหรือราชการ เนื่องจากสมัยก่อนนั้นยังไม่มี การแบ่งลักษณะกรรมสิทธิ์ที่เป็นของรัฐและเอกชน ทั้งสังคมการเมืองไทยยังไม่เกิดสิ่งที่เรียกว่า “ภาคสังคม” ที่ดำรงอยู่นอกรัฐราชวงศ์และเผชิญหน้ารัฐราชการ คำว่า “เอกชน” สมัยนั้นจึงมีความหมายทางปริมาณเพียงว่า “คน ๆ หนึ่ง” เท่านั้นมากกว่าความหมายทางคุณภาพ ไม่ว่าจะเป็นเจ้านาย เสนาบดี ขุนนาง เจ้าภาชีนายอากรหรือชาวบ้านคนหนึ่งก็เป็นเอกชนเหมือนกันในการประกอบการลงทุน

ข้อนี้หรือเปล่าที่ทำให้การต่อสู้ระหว่างอำนาจในการเมืองไทยต่อมาถึงปัจจุบัน ยังต้องถกเถียงกันถึงปัญหาห้ามข้าราชการประจำไม่ให้มีตำแหน่งการเมือง หรือห้ามไม่ให้ข้าราชการประจำไปมีหุ้นส่วนในธุรกิจเอกชนหรือห้ามเอกชนให้สินบนราชการเป็นต้น ซึ่งมักไม่ใคร่สำเร็จทั้งนั้น เพราะทุกคนล้วนเป็น “เอกชน” ด้วยกันทั้งนั้น

ข้อสังเกตต่อมาคือบทนิพนธ์ไม่ได้จำแนกความแตกต่างในกรรมสิทธิ์ปัจจัยการผลิตกับปัจจัยการยังชีพ ดังตัวอย่างที่ให้การเลี้ยงชีพของคนขอทาน “จำต้องมีที่เช่นประตูสามยอดหรือสะพานหันเป็นต้น เป็นที่ทำการขออย่าง ๑ ต้องมีทุนคือโทนัทกับรับฉิ่ง ตลอดจนอาหารที่กินไปในเวลาเช้า เป็นเครื่องให้ทำการขอทานอย่าง ๑ ต้องใช้แรงที่เดินไปตลอดจนขับร้อง หรืออ้อนวอนขอทานอย่าง ๑ จึงจะได้ผลทานเป็นสมบัติเครื่องเลี้ยงชีวิต” ความหมายของทุนกับแรงและที่ดินในบทนิพนธ์จึงไม่ได้พิจารณาถึงสัมพันธภาพของปัจจัยทั้ง ๓ ในการผลิตและการสร้างมูลค่าอันเป็นลักษณะสำคัญของ“สินค้า”

น่าสังเกตว่าแม้คำว่า“สินค้า” ก็ยังไม่มีการใช้ในบทนิพนธ์นั้น ยังใช้คำว่า “เข้าของ” อยู่ การอธิบายถึงกำไรจากการค้าก็ดี ก็ยังเป็นกำไรที่ได้จากผลต่างของการแลกเปลี่ยนเข้าของที่เจ้าของทุนได้รับทำนองซื้อถูกขายแพงเป็นต้น ทั้งหมดนี้เป็นลักษณะของการผลิตและการแลกเปลี่ยนในระบบก่อนทุนนิยม (อุตสาหกรรม) ซึ่งทุนที่มีบทบาทนำได้แก่ทุนการค้าหรือที่เรียกว่าทุนพาณิชย์ (merchant capital) ^๓

ลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของสังคมที่ระบบการผลิตยังเป็นแบบทุนพาณิชย์และทุนอุตสาหกรรมยังไม่ได้ก้าวขึ้นมาครอบงำ จะเห็นได้ว่าแนวคิดและโลกทัศน์แบบก่อนทุนนิยมที่ให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์เชิงธรรมชาติ ลักษณะชีวิตแบบองค์อินทรีย์ที่เน้นดุลยภาพในสังคมและในชีวิตปัจเจกชน ไปถึงความไม่เท่าเทียมกันของคน กล่าวอย่างสั้นๆ เป็นโลกทัศน์ที่ยังถือเอาคนเป็นจุดหมายมากกว่าสินค้าหรือการผลิตและกำไรเป็นต้น ดังที่สมเด็จพระยาตำราฯ ทรงชี้ช่องทางที่จะเห็นทั้งทุนและแรงสมานปรองดอง อย่าวิวาทกัน

ในบรรดาข้อเสนอต่างๆ นั้นซึ่งทรงเอามาจากของฝรั่ง มีข้อหนึ่งที่ทำให้ลูกจ้างเป็นเจ้าของทุนเองคือหาทางช่วยกันลงทุนเป็นเจ้าของบริษัท ซึ่งในทางหลักการก็คือวิธีการหนึ่งของระบบสังคมนิยม แต่บทนิพนธ์ก็เห็นว่า “ดูชอบกล” เพราะลูกจ้างคงไม่ถนัดในการค้าผู้เจ้าของทุนซึ่งมี “ปัญญา...การผ่อนสั้นยาวต่างๆ และอุบายไหวพริบ” หากลูกจ้างทำการค้า

๓ ดูความหมายและบทบาททางประวัติศาสตร์ของทุนพาณิชย์ได้ใน Karl Marx, *Capital*, V.III, (New York, International Publishers, 1967), pp. 323-37; M. Dobb, *Studies in the Development of Capitalism*, (New York, International Publishers, 1947); Elizabeth Fox-Genovese & Eugene D. Genovese, *Fruits of Merchant Capital*, (London and New York, Oxford University Press, 1983), pp.

เองการที่จะสอดส่องดักดวงเพื่อประโยชน์ของบริษัทคงลดหายไป
เป็นอันว่า วิธีนี้ใช้ทั่วไปไม่ได้ ซึ่งคงเป็นการคิดที่วางอยู่บน
ธรรมชาติของคนมากกว่าในเชิงของการจัดการและในทางการเมือง

ข้อสุดท้ายที่น่าสนใจอย่างมากคือการที่บทนิพนธ์ใช้คำว่า “อั้งยี่” ในความหมายของ
คำว่ายุเนี่ยนหรือสหภาพแรงงาน ทั้งนี้ด้วยเห็นว่าผู้อ่านคนไทยเข้าใจความหมายของคำว่า
อั้งยี่ดีอยู่แล้วจึงไม่ต้องการประดิษฐ์คำใหม่ขึ้นมาให้สับสน การที่เลือกคำนี้ก็เพราะจุดประสงค์
ของยุเนี่ยนและอั้งยี่นั้นเหมือนกัน คือ “ตั้งโดยความประสงค์จะช่วยคนชนิตเดียวกัน” ถ้าหาก
ใครในปัจจุบันไปเรียกสหภาพแรงงานว่า “อั้งยี่” คิดว่าคงเกิดปัญหาทะเลาะกันขึ้นอย่างแน่นอน

ประการสุดท้ายต้องย้ำอีกครั้งว่า “ทุนกับแรง” นี้ไม่ใช่บทความวิชาการอย่างละเอียด
ลึกซึ้ง หากแต่เป็นคำอธิบายหรือการพรรณนาในเรื่องและวิชาต่างๆที่ชนชั้นนำสยามสมัยนั้น
ได้เริ่มเรียนรู้และที่เข้ามายังพระราชอาณาจักรพร้อมกับอารยธรรมและอำนาจการเมืองของ
มหาอำนาจตะวันตก บทความจำนวนมากตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์วชิรญาณ ๔ อันเป็น
หนังสือพิมพ์สำหรับหอพระสมุดวชิรญาณซึ่งก่อตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ ความสำคัญของ
เอกสารเหล่านั้นข้อหนึ่งคือให้ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาและการรับรู้ในสิ่งที่เรียกว่า “ความรู้
สมัยใหม่” ของชนชั้นนำไทย วิธีการรับและการทำความเข้าใจตลอดจนการเผยแพร่ความรู้ต่างๆ
เหล่านั้น ทั้งหมดนี้ย่อมช่วยให้ความกระจ่างต่อโลกทัศน์และภูมิปัญญาไทยในส่วนของชนชั้นนำ
ว่ามีลักษณะและเนื้อหาเป็นอย่างไร มีผลต่อพัฒนาการทางปัญญาในทิศทางใดและกระทั่งมี
อิทธิพลมากน้อยอย่างไรต่อการปรับเปลี่ยนนโยบายและโครงสร้างสังคมสยามในเวลาต่อมา.

๔ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์วชิรญาณใน ชลดา โกพิ์พัตตา “วชิรญาณ” วารสารอักษรศาสตร์
ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม ๒๕๓๓), ๙๙-๑๑๐.

เรื่องทุนกับแรง*

สมเด็จพระยาตำรากราชานุภาพ

นิยายบางเรื่องขึ้นต้นมักจะกรอกร่ง ไปมีสนุกสนานอยู่ตอนปลาย ผู้เล่านิยายอย่างนั้น เขาเกรงคนฟังจะเบื่อเสียก่อน เขาจึงมักบอกกล่าวไว้แต่ก่อนตั้งต้นว่า “นิยายเรื่องนี้ ไปข้างปลายรบกวนกันใหญ่” ดังนี้ เรื่องทุนกับแรงที่จะพรรณานี้ก็ดูเหมือนจะเป็นทำนองเดียวกัน ข้าพเจ้าจึงขอบอกกล่าวเอาไว้อย่างผู้ที่เขาเล่านิยายแจ้งไว้ให้ท่านทั้งหลายทราบ

แลการที่จะเรียบเรียงเรื่องทุนกับแรง ลงเป็นคำอธิบายแก่ท่านทั้งหลายครั้งนี้ ข้าพเจ้าได้ตรึงตรองเค้าเงื่อนที่จะตั้งเป็นรูปเรื่องหลายสถาน เพราะเรื่องนี้เป็นเรื่องกว้างขวาง แลยากที่จะพรรณานำให้พิสดาร พอเข้าใจปุโรโปรง ในที่จำกัดเท่าที่มีหน้ากระดาษส่วนหนึ่ง ในหนังสือพิมพ์ขจรญาณนี้ได้ แต่อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้าจะลองเรียบเรียงดู ถ้าหากจะตกขาด พลาดพลั้งประการใดต้องขออภัยโทษ

การอธิบายเรื่องทุนกับแรงนี้ ข้าพเจ้าเห็นควรจะต้องกล่าวด้วยลักษณะเลี้ยงชีวิตของคนทั้งหลายพอสังเขปเป็นเบื้องต้น ธรรมชาติชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ตามคำพระท่านเทศนา อุปมาว่าเหมือนเปลวไฟ การที่อาจจะดับได้โดยง่ายหรือความแปรปรวนประการใด ตามปรมาตมโองการจะยกไว้ กล่าวอนุโลมตามคำอุปมา ในที่นี้ ประสงค์ความที่เปลวไฟจะติดอยู่ได้ เพราะอาศัยไรด้วยมีเชื้อต่างๆ กล่าวคือไส้ตะเกียงแลน้ำมันเป็นต้นเพิ่มเติมอยู่พอเพียง ฉะนั้นได้ก็ดี ชีวิตของมนุษย์แลสัตว์ทั้งหลาย ย่อมต้องอาศัยเครื่องบำรุงเลี้ยงต่างๆ คืออาหารเป็นต้น เจือจานอยู่ไม่ขาดจึงจะอยู่ไปได้ เป็นธรรมชาติสามัญสัตว์ทั่วไป ดังนี้ เมื่อว่าโดยย่อ ความรักษาชีวิตเป็นเครื่องบังคับให้คนทั้งหลายต้องชวนช่วยหาทรัพย์สมบัติ เครื่องเลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยกันทั่วไป ใครเกิดมาก็เสมอมีปัญหาประจำตัวออกมาให้จำต้องคิด ว่า “จะประกอบกิจการอย่างใดดีหนอ ซึ่งจะได้สมบัติพอบำรุงเลี้ยงชีวิต ไปกว่าจะสิ้นกำลังสังขาร?” ดังนี้ทั่วทุกตัวคน

* จาก วชิรญาณ เล่ม ๑ (ตุลาคม-มีนาคม รศ. ๑๑๓) หน้า ๒๓๔-๒๖๔

ก็แลการที่จะพึงได้สมบัติเครื่องเลี้ยงชีวิตนั้น ว่าโดยธรรมดาคนแรกเกิดมามีกำลังแลความสามารถยังอ่อน จำต้องอาศัยผู้ใหญ่ซึ่งเขามีกำลัง กล่าวคือบิดามารดาเป็นต้น เลี้ยงดูด้วยเศษสมบัติซึ่งเขาเหลือบริโภคนั้นไปกว่าจะเติบโตใหญ่ จึงทำมาหากินได้ด้วยกำลังของตนเอง ในขั้นนี้ต้องชวนหาทรัพย์สมบัติเลี้ยงตัวด้วย ให้มีเศษเหลือบริโภคพอเลี้ยงบุตรหลานอันเป็นเพื่อนมนุษย์ที่ยังอ่อนกำลังด้วย แลเก็บไว้กินเมื่อภายหลัง ด้วยครั้นแก่ชราลง สิ้นกำลังวังชาจะชวนหาทรัพย์สมบัติต่อไปไม่ไหว ก็กลับลงต้องอาศัยเพื่อนมนุษย์ที่มีกำลัง กล่าวคือบุตรหลานเป็นต้น ช่วยเลี้ยงดูทำนองกับเมื่อเป็นทารก จะต่างกันที่บางที่มีสมบัติ เป็นเศษเลยได้สะสมไว้ ช่วยกำลังผู้ปฏิบัติไปกว่าจะตาย ธรรมดาอาการเลี้ยงชีวิต ถึงจะแสวงหาสมบัติด้วยลักษณะแลการต่างกันประการใด เป็นต้นว่าจะทำราชการ หรือประกอบการค้าขาย หรือการใดๆ ธรรมดาประโยชน์ความมุ่งหมายย่อมอยู่ในทางที่วามานี้ แม้ที่สุดพระภิกษุสงฆ์ซึ่งตัดลโมกออกไปถือแต่บาตร เทียวภิกษุอาจารย์เขาแต่พอเลี้ยงชีวิต ก็มีได้พ้นจากธรรมดาอันนี้

ลักษณะการแสวงหาสมบัติเครื่องเลี้ยงชีวิต ตามตำราว่าต้องอาศัยปัจจัยทั้ง ๓ กล่าวคือ ที่อย่าง ๑ ทุนอย่าง ๑ แรงอย่าง ๑ ยกอุสาหกรรมอย่างต่างๆ เช่นคนขอทานเลี้ยงชีวิต จำต้องมีที่เช่นประตูสามยอด หรือสะพานหันเป็นต้น เป็นที่ทำการขออย่าง ๑ ต้องมีทุนคือโทนทับกรับหนึ่ง ตลอดจนอาหารที่กินไปในเวลาเช้า เป็นเครื่องให้ทำการขอทานอย่าง ๑ ต้องใช้แรงที่เดินไปตลอดจนขับร้อง หรืออ้อนวอนขอทานอย่าง ๑ จึงจะได้ผลทานเป็นสมบัติเครื่องเลี้ยงชีวิต ปัจจัยทั้ง ๓ นี้จำเป็นต้องอาศัยทั่วไปในการแสวงหาสมบัติไม่ว่าอย่างใดๆ เป็นต้นว่าจะตั้งโรงสีไฟก็ต้องหาทุนเป็นเบื้องต้นแล้ว ต้องหาที่ตั้งโรงสี แลต้องใช้แรงเสมียนแลพนักงานกลไกตลอดจนกุลิชนเข้า ต่อมีบริบูรณ์จึงจะทำการได้ จะป่วยกล่าวไปไปถึงการค้าขายอย่างอื่นๆ ที่สุดพระภิกษุบาตรก็ไม่พ้นไปจากต้องอาศัย ที่ ทุน แลแรง กล่าวคือที่ซึ่งจะได้เข้าบาตร แรงที่ต้องไปรับบาตร ณี่ จึงจะได้เข้าบาตรมาบริโภค ขอรรวมความยุติลงว่าบรรดาการหาสมบัติ จำต้องอาศัยปัจจัยทั้ง ๓ นั้นทั่วไป

พรรณามาในขั้นนี้เหมือนเป็นอรัมภกะถา พอให้ท่านทั้งหลายเข้าใจความที่หมายในคำว่าทุนกับแรงเสียชั้นหนึ่ง ถ้าจะเปรียบความก็เหมือนเดินออกประตูบ้านมาถึงถนนหลวงอันเป็นทางหลายแพร่ง จะเดินต่อไปพร้อมกันทุกทางในทีเดียว ไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงจะเลือกเอาแต่ทางหนึ่ง กล่าวคืออธิบายเรื่องทุนกับแรงในการค้าขายต่อไป

การค้าขายเมื่อรวบยอดเอาแต่ใจความก็คือ เสาหาหรือสร้างสมสิ่งของอันคนควร

ต้องการสิ่งใด ในประเทศที่ราคาถูก เพราะมีมากและหาได้ง่าย พาไปขายเอาราคาแพงใน ประเทศที่มีของเช่นนั้นน้อยหาได้ยาก หมายผลกำไรเป็นสมบัติที่จะได้ในการนั้น เป็นต้นว่า ยายแม่ค้าที่ค้าผักตามท้องน้ำ แก้วว่าผักมีชุกชุมตามเรือกวอน จึงหาเรือไปรับซื้อด้วยราคา ถูกๆ พายกลับมาขายตามท้องน้ำในบางกอก ที่นี่ไม่มีใครมีผัก ใครอยากกินก็ต้องยอมซื้อยาย แม่ค้า ให้ราคาแพงขึ้น ยายนั่นก็ได้กำไรเป็นสมบัติเครื่องเลี้ยงชีวิตของแก เหมือนกับได้ เงินเดือนในการที่ค้าผักนั้น หรือมีเงินนั้น อีกอย่าง ๑ เหมือนเช่นการค้าไม้ซุงสัก ในเมืองไทย เรามีป่าไม้สักมาก แต่ที่ยุโรปไม่มี เขาต้องการไม้สักต่อเรือรบ พวกพ่อค้าก็จัดหาซื้อไม้สักที่ เมืองนี้ เลื่อยเป็นไม้เหลี่ยมส่งออกไปขายที่ยุโรป เอากำไรเป็นสมบัติได้ในการที่ทำนั้น ธรรมดาการค้าขายว่าโดยใจความเป็นทำนอง ตัวอย่างที่ได้ว่ามานี้ทุกๆ อย่าง ไม่ต้องยก อุทธาหรณ์มากมายให้ยืดยาว จะกล่าวแต่ลักษณะการที่ลงทุนทำการค้าขายเป็นต้นไป

การที่ลงทุนทำการค้าขายนั้น ถ้าจะแยกออกโดยลักษณะก็เป็น ๒ อย่าง คือลงทุนทำ เป็นการเอกชน เช่นโรงสีไฟบางโรงที่มีอยู่ในกรุงเทพฯ นี่เป็นตัวอย่าง อย่าง ๑ ลงทุนทำเป็น การบริษัท เช่นบริษัทโรงสีไฟในกรุงเทพฯ นี่เป็นตัวอย่าง ๑ การที่ลงทุนทำเป็นการของเอกชนนั้น ว่าโดยใจความก็คือ ทำคนเดียว ได้คนเดียว เสียคนเดียว การเช่นนี้ ถ้าเป็นการเล็กน้อย เช่น ค้าเข้าหรือออกร้านขายของ หรือที่สุดทำโรงสีไฟโรงเลื่อยไม้ในการซึ่งมีทุนพอ แลไม่มีทางที่ จะฉิบหาย ก็เป็นการดีแล อาจจะได้โดยสะดวก แต่เศรษฐกิจที่จะมีทรัพย์มากมายถึงพอจะ ทุ่มเทลงเป็นทุนทำการใหญ่ๆ นั้น ในโลกนี้ก็มีน้อย ถึงจะมีมาก การค้าขายในโลกนี้มันไม่ใช่ จะมันคง เสมอมีประกันว่าจะไม่ฉิบหายไปทุกอย่าง ว่าที่แท้ก็ไม่มีประกันมากกว่าที่มีหลาย สิบลเท่า เพราะฉะนั้นผู้มีทรัพย์ถึงจะอยากประกอบการค้าขายเอากำไร ย่อมขยายยันต่อความ ไม่แน่นอนอยู่เป็นปกติ ถ้าลงทุนทุ่มเทลงไปพลาดทำก็ถึงเสารือนไม่ติดดิน แต่ฝ่ายที่เข้าทุน กันทำการเป็นบริษัทนั้น ถึงกำไรจะได้บ้าง โดยจะต้องแบ่งแจกกันไปตามหุ้นส่วน ทุนที่ต้อง ลงก็คนละเล็กละน้อย โดยออกหนักใจเห็นการนั้นติดจะไม่แยกคาย จะยับยั้งขายหุ้นออก ตัวไปเมื่อใดก็ไม่สู้ยาก ที่สุดถึงการบริษัทจะฉิบหายลงจริงๆ ก็ไม่ถึงล้มจมอย่างทุ่มเททำคน เดียว เป็นการได้เปรียบอยู่เช่นนี้ ถึงผู้มั่งมีทรัพย์สมบัติมาก ก็มักชอบลงทุนทำการเป็นบริษัท เป็นต้น ว่ามีเงินทุนอยู่ร้อยชั่ง เอาไปเข้าหุ้นบริษัทลดเสีย ๕๐ ชั่ง เข้าบริษัทเรือแต่ ๕๐ ชั่ง ถึงบริษัทเรือจะล้มละลาย บริษัทลดยังมีกำไร ก็ไม่ฉิบหายหมดทุนทั้งร้อยชั่ง ที่ว่ามานี้ไม่ต้อง บ่อยกล่าวไปถึงว่าการเรียรายเป็นบริษัท ย่อมเป็นทางที่จะหาทุนได้มาก เพราะเหตุที่ใครๆ อาจจะเข้าหุ้นส่วนมารวบรวมกันเป็นกองทุนได้ใหญ่ๆ ขอดัดความลงแต่ว่าด้วยเหตุนี้เป็นต้น การที่ลงทุนทำการค้าขายในประเทศยุโรป หรือที่ใดๆ ที่ทำเป็นการใหญ่ จึงทำกันเป็นบริษัท

มากกว่าอย่างทำเป็นเอกชน

ลักษณะที่จะตั้งบริษัทนั้น ตรงกับอย่างที่เขาวา มีอุปเท่ห์
ท่วมหลังช้าง ไม่จำเป็นแลยากที่จะอธิบายให้พิสดารในที่นี้ ว่าแต่
โดยรูปของการบริษัท ก็คือการค้าขายอย่างใด จะต้องลงทุนทำเท่าใดเป็นต้น ประมาณว่าแสนบาท
ผู้ตั้งต้นคิดการนั้นเขากะเป็นหุ้นละ ๑๐ บาท หมิ่นหุ้น ใครมีเศษเงินเหลือใช้เห็นว่เก็บไว้เปล่าๆ
ไม่ออกผล ก็เอาไปซื้อหุ้นๆ หนึ่งหรือสองหุ้นจนร้อยหุ้นพันหุ้น ตามแต่จะมีกำลังแลความ
นิยมในการนั้นแล้วสมมติให้ผู้มีหุ้นด้วยกันซึ่งเป็นที่ไว้วางใจ เป็นผู้จัดการค้าขายอันนั้นแทนตน
ถ้าค้าขายได้กำไรมาเท่าใด ก็แบ่งเป็นหมื่นส่วนเท่ากับหุ้น ใครลงทุนไว้กี่หุ้นก็ได้เท่านั้นส่วน
ไม่จำต้องอธิบายข้อนี้ให้ยืดยาวยิ่งไปกว่านี้ ขอยุติความแต่ว่า ที่นุ่ทำการค้าขายเป็นการ
เอกชนก็ตาม หรือเป็นบริษัทก็ตาม ย่อมเป็นของบุคคลซึ่งมีทรัพย์สินสมบัติบริบูรณ์เหลือบริโภค
ใช้สอยของเขาแล้ว จึงเอาเศษมาเป็นทุนทำการค้าขายเพื่อจะให้เกิดผล ดีกว่าเก็บนิ่งไว้เปล่าๆ
เมื่อจะว่าที่แท้ก็เหมือนเป็นการค้ากำไรอยู่ในตัว ถ้าการค้าดีหรือพอแต่ประมาณอยู่ตราบใด
ความวิตกในการที่จะเลี้ยงชีวิตก็ย่อมไม่มี

ก็แต่การทำมาค้าขาย ใช่ว่าเคยได้กำไรมาในที่แรกแล้วจะมีกำไรไปเสมอเมื่อใด
ตัวคนเรามีโรคภัยไข้เจ็บคอยเบียดเบียนอยู่โดยธรรมดา ฉนั้นใด การค้าขายก็ย่อมมีอันตราย
ต่างๆ เหมือนโรคภัยไข้เจ็บคอยเบียดเบียนอยู่ ฉนั้นนั้น เหตุอันตรายในการค้าขายในข้อต้น
ก็คือถูกเวลาเขาไม่ต้องการซื้อสินค้าเช่นนั้นประการ ๑ ยกอุราหรณ์อย่างต่างๆ เช่น ยาย
เจ้าขนมจีน...*

...เมืองนอนของตนมา ท่านทั้งหลายจะสืบสวน หรือแม้แต่จะพิจารณาด้วยปัญญาก็จะได้
ความว่า เพราะเงินเหล่านั้นจะทำมาหากินในเมืองจีน หาสมบัติไม่ได้ถึงเดือนละแปดบาทเก้า
บาท แลได้ความเดือดร้อนเพราะขัดสนจนยาก จึงสู้ทั้งบ้านทั้งเมืองของตนเข้ามาหากินให้ได้
สตวกกว่านั้น ท่านทั้งหลายก็ย่อมรู้จักแจ็กอยู่ด้วยกัน จงคิดดูความอีกข้อหนึ่ง คือธรรมดาเงิน
ย่อมมีเร็วแรงแลความพากเพียรอดทนที่จะทำการหนักต่างๆ ถ้าจะว่าในส่วนนี้ แพบต้อง
ยอมว่าจะดีกว่าชาวเราโดยมาก เหตุใดจึงหากินไม่พอกท้องได้ในเมืองจีน คำอธิบายในข้อนี้มี
ใจความว่า เพราะในเมืองจีนมีคนมากกว่าพืชผลซึ่งจะเกิดขึ้นทันเลี้ยงกันเป็นต้นเค้า อุประมา
ความเหมือนมีเกาะอยู่แห่ง ๑ ว่าเช่นเกาะสีชัง มีชาวเกาะอยู่ประมาณ ๒๐๐ คน ทำไร่ทรง
ตามที่ดินมีอยู่ในเกาะนั้นค้าขาย พอได้สมบัติมาสู่กันกิน ภายหลังลูกหลานของชาวเกาะนั้น

*ต้นฉบับถ่ายไมโครฟิล์มจากห้องสมุดมหาวิทยาลัยคอร์เนล ชาติหน้า ๒๔๑ - ๒๔๘

เกิดมากขึ้นกว่าที่ตายไป มีจำนวนคนอยู่ในเกาะสี่ซึ่งเปรียบว่ามากขึ้นเป็น ๓๐๐ คน แปลว่ามี
ท้องที่จะต้องกินอาหารมากขึ้นกว่าแต่ก่อนอีกร้อยละ ๓๐๐ แต่ที่ดินในเกาะซึ่งถ้าหากทำ
เป็นไร่ก็ทำได้ ก็ได้ทำมาจนหมดที่ เหลือแต่โขดเขาซึ่งจะปลูกอันใดลงมิได้ ผลที่จะทำได้
ในเกาะนั้นไม่พอถึง ๓๐๐ ท้อง ฉะนั้น ชาวเกาะเหล่านั้นจะอย่างไร ถ้าจะอยู่ไปด้วยกัน
ทั้งสามร้อยก็ได้ แต่แบ่งอาหารที่เคยกินสองร้อยอิม แล้วย่อออกไปเป็นสามร้อยไม่อิม
หรือปล่อยให้อดเสียร้อยละ ๓๐๐ นั้น อุปมาฉันใด ถ้าจะเอาเป็นคำตั้งพิจารณาออกไปให้
เป็นบ้านเมือง ซึ่งผู้คนพลเมืองมากมายกว่าพืชผลในพื้นที่เมืองก็ทำนองเดียวกัน จะต่างกันที่
บ้านเมืองผู้คนมากไม่เห็นหน้านับตัวกันถ้วน ซึ่งพอจะอาศัยช่วยเหลือเป็น
น้ำหนึ่งใจเดียวกันทั่วไปได้ อย่างชาวเกาะเล็กๆ ซึ่งมีแต่ร้อยละสองร้อยคน ตกอยู่ในมือ
ใครยาวสาวได้สาวเอา การจึงตกหนักอยู่ในพวกมือสั้นต้องเที่ยวหาเอาวัลลีต่อ เช่นมา
อาศัยเมืองเราแผ่นดิน การที่เป็นเช่นนี้ใช้จะมีแต่เมืองจีน ถึงยุโรปก็เหมือนกัน ประเทศ
อเมริกาก็ดี เกาะออสเตรเลียก็ดี แต่ก่อนมาก็เป็นแต่ป่าดง มีแต่พวกอินเดียนแลคนป่า
อาศัยเป็นบ้านเกิดเมืองนอน ฝรั่งเศสกับยุโรปอพยพไปตั้งมาหากินมากเข้าๆ
จนเลยเป็นเมืองฝรั่ง ตั้งตัวเป็นอิสระภาพไปบ้าง คงขึ้นอยู่ในเมืองชาติภูมิบ้าง อาศัย
ด้วยเหตุนี้อย่าง ๑ เป็นคำ ที่ทำให้ฝรั่งเศสชาติใหญ่ๆ ประมูลกัน เทียวแย่งชิงรวบรัด
เอาบ้านเล็กเมืองน้อยไปเป็นเมืองขึ้นมิรู้หยุด เพราะถ้าไม่เช่นนั้น คนของตัวอพยพไปอยู่เมืองไหน
เป็นต้นว่าคนอังกฤษหรือเยอรมันอพยพไปอยู่อเมริกา ไม่ช้านานเท่าใดก็กลายเป็น
คนอเมริกันไป ตามผลประโยชน์ที่เขาจะพึงมุ่งหมายได้ในเมืองนั้นๆ เมืองเดิมก็เป็นอัน
เสื่อมเสียพลเมืองไปเปล่าๆ เปรียบเหมือนกับปล่อยน้ำฝนที่ล้นเหลือโถงอ่างให้ไหล
ลงคลองไปเสีย ฉะนั้น การที่มีเมืองขึ้นเสมอชุดบ่งกลางบ้าน ให้น้ำที่ล้นเหลือไหลไปรวมลง
คงย่อมเป็นประโยชน์แก่เจ้าของบ้านได้ไม่เหลือเปล่า เป็นต้นว่าคนเยอรมันอพยพไป
อยู่ในเมืองขึ้นของเยอรมัน ก็ย่อมคงเป็นคนเยอรมัน อยู่ในบังคับบัญชาราชาธิปไตย
เยอรมัน ต้องการสิ่งของเครื่องใช้สอย แลทุนรอนก็ย่อมซื้อหาในเมืองเยอรมันก่อน
เมืองอื่น อีกประการหนึ่ง การที่จะซบเลี้ยงเกื้อหนุนกันในราชการเมื่อเมืองขึ้นมาก
ก็มีช่องทางแลตำแหน่ง ที่ราชาธิปไตยจะยกย่องแต่งตั้งเป็นบำเหน็จ คนในราชการถ้าจะให้
ไปครอบครอง หรือทำราชการตามเมืองขึ้น ให้คนได้ดีในราชการมากขึ้น โดยที่สุด เวลา
ศึกสงครามก็พอหมายกำลังพวกเมืองขึ้นเกื้อหนุนได้ตามควร เมื่อว่าโดยย่อ การที่
เมืองขึ้นไว้ปล่อยให้คนอพยพไปอยู่ เปรียบเหมือนมีทำเลที่ให้ลูกหลานไปออกเรือน ถึงจะ
อยู่ใกล้ไกลประการใด ก็คงยังต้องอาศัยช่วยกันได้อย่างวงศ์ญาติย่อมเป็นประโยชน์ทั้ง

เมืองชาติภูมิแลเมืองขึ้น

ดูเหมือนข้าพเจ้าจะพรรณาเพื่อออกไปนอกทางท้องเรื่องเสียบ้างแล้ว ถ้าเป็นเช่นนั้นต้องขอภัยโทษ ความในท้องเรื่องดูเหมือนหลักมาเสีย แต่เมื่อพรรณาถึงการหาเลี้ยงชีพของคนทำงานด้วยแรงของตน จะต้องย้อนไปจับพรรณาต่อตรงนั้นใหม่

ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ว่า เมืองใด ถ้าไพรพลเมืองมากกว่าพืชผลที่พึงจะมี ความลำบากเข็ญของคนยากจนในเมืองนั้นก็มากขึ้น แลยกการที่พวกจีนต้องอพยพเข้ามาหากินในเมืองเราให้เห็นเป็นตัวอย่าง ก็แลที่จะทอดทิ้งบ้านเกิดเมืองนอนไปหากินที่อื่นนี้ มิใช่การที่คนจะพึงผลุนผลันทำไปได้โดยง่าย แต่นกสีชมพูซึ่งกรงเลี้ยงไว้นานๆ ปล่อยังกลับเข้ากรงคนเรานิยัความรักที่เคยอยู่เคยนอนย่อมมีเป็นธรรมดา ถ้าไม่จำเริญก็ยากที่จะตัดอาไลยไปได้ ถ้าพอทนอยู่ได้ราบใด ก็คงยังอยู่เพราะเหตุนั้น ถึงพลเมืองที่เหลือนั้น จะออกไปทำมาหากินที่อื่นมีมากเท่าใด ที่ยังคงเบียดเสียดเหยียดย้อยอยู่ในเมืองเดิม โดยเหตุที่ไม่มีทุนหรือโอกาสพอจะไปได้ด้วยอย่างใดๆ ต้องทนทุกข์อย่างอนันต์ ไม่ถึงไหม้ถึงเกรียมอยู่เป็นอันมาก คนพวกนี้ในประเทศยุโรปมักอาศัยรับจ้างในที่ทำการต่างๆ เป็นพื้น การรับจ้างเป็นการหมายประโยชน์ไม่แน่นอนได้ด้วยเหตุผลใด ได้อธิบายมาข้างต้นแล้ว เป็นต้นว่าบริษัทใดฉิบหายถึงล้มเลิก คนทำงานในบริษัทนั้นก็จำสิ้นประโยชน์อันเคยได้ ต้องเที่ยวซัดเซไปเบียดแวงหางานทำที่อื่นตามแต่จะหาได้ช้าหรือเร็ว ถ้าช้าก็เดือดร้อนมาก ถ้าเร็วก็เดือดร้อนน้อยหรือบริษัทใดเกิดการเสื่อมเสียประโยชน์ลง ด้วยอันตรายประการใด อันจำเป็นที่เจ้าของทุนเขาจะต้องตัดค่าใช้สอยลงให้น้อย เพื่อป้องกันความฉิบหาย ค่าใช้สอยที่จะตัดนี้คือเงินเดือนของคนทำการ ย่อมเป็นสิ่งที่ตัดได้ง่ายกว่าอย่างอื่น เหตุใดจึงว่าดังนี้ อุปมาว่าโรงสีไฟโรงหนึ่งขาดทุนเพราะเข้าลงราคา ถ้าจะตัดเงินทุนที่ซื้อเข้าเปลือกให้น้อยลง ก็แปลว่าเข้าสารที่ตัวจะขายต้องน้อยลง คงขาดทุนอยู่นั่นเอง ถ้าหากว่าตัดเงินเดือนลูกจ้างลงเพียงคนหนึ่งเดือนละ ๒ สลึง ลูกจ้างร้อยคนก็ลดค่าใช้สอยลงได้เดือนละ ๕๐ บาท เข้าที่เคยซื้อมาสื้อมขายเท่าใด ก็คงทำได้เท่าเดิมไม่ต้องลดหย่อน เป็นตัวอย่างอุปมาให้เห็นดังนี้ จึงว่าการที่ตัดเงินเดือนลูกจ้างเป็นการอย่างง่ายที่เจ้าของทุนเขาจะพึงทำ ในเวลาเมื่อจำเป็นจะต้องตัดค่าใช้สอย ถ้าลูกจ้างไม่ยอมก็เป็นอันเลิกจ้าง ปิดประตูหยุดทำการ โกรธกันเสียคราวหนึ่ง ตั้งคุมเชิงดูใครจะอดก่อน ถ้าลูกจ้างทนไม่ไหวก็ต้องหันเข้าหาเจ้าของทุน ยอมทำการรับเงินเดือนเท่าที่ลด ถ้าเจ้าของทุนแก้โรคหายได้ระหว่างนั้นแล้วก็ดี หรือตรึงตรองเห็นอาการจะหนักเกินไปก็ดี ก็ต้องจ้อลูกจ้างให้กลับมาทำการตามเงินเดือนเท่าที่ได้อยู่เดิม เมื่อรวมความแต่โดยย่อ

ประโยชน์ฝ่ายเจ้าของทุนกับประโยชน์ฝ่ายลูกจ้าง มีเวลาเป็นมาศึกต่อกันด้วยเหตุต่างๆ ดังได้พรรณาพอให้เห็นเป็นตัวอย่าง เหตุผลเหล่านี้เกิดขึ้นที่ไร เสมอเจ้าของทุนกับลูกจ้าง กอดคอปลั่กันกลางน้ำ ถึงจมลงไปด้วยกันก็จริงอยู่ แต่เจ้าของทุนเป็นผู้มีกำลังไม่ชอกช้า เท่าข้างฝ่ายลูกจ้าง เพราะเหตุนั้น ข้างลูกจ้างจึงเห็นเป็นการจำเป็นจะต้องมีอุบายเครื่องป้องกัน มิให้เจ้าของทุนกระทำความเดือดร้อนให้แก่กันได้ตามอำเภอใจ อุบายที่พวกลูกจ้างทำเพื่อ รักษาผลประโยชน์ของตน ที่เป็นอุบายอย่างสำคัญนั้นคือการตั้งอัยยี่ ท่านทั้งหลายยังไม่ได้ อ่านตลอดคำอธิบาย ของอย่าเพ่อปลงใจล่องหน้าไปว่า อัยยี่ที่ข้าพเจ้าว่านี้ จะอย่างอัยยี่สลิกือ อัยยี่อย่างฝรั่งนี้เรียกตามภาษาอังกฤษว่า ยูเนียน แปลว่าสมาคมก็ได้ แต่ที่ข้าพเจ้าเอามา เรียกว่าอัยยี่ เพราะประโยชน์ข้างฝ่ายดีเป็นอย่างเดียวกับอัยยี่ ถึงฝ่ายโทษก็ไม่สู้ผิดทางกัน อัยยี่เป็นชื่อที่ท่านทั้งหลายเข้าใจซึมซาบอยู่แล้ว จึงเห็นเป็นชื่อเหมาะกว่าอย่างอื่น อัยยี่ฝรั่งนี้ เขาตั้งโดยความประสงค์จะช่วยคนชนิดเดียวกัน อย่างเดียวกับที่จีนตั้งเพื่อจะช่วยสงเคราะห์ พวกเดียวกัน เป็นต้นว่าช่างไม้ถึงจะรับจ้างทำงานอยู่ที่บริษัทไหนๆ ต่างกันแห่งละมากน้อย ก็คน เขารวมกันเป็นพวกอัยยี่ช่างไม้ มีวินัยสำหรับรักษาผลประโยชน์ของช่างไม้ทั่วกัน สองสามข้อที่สำคัญคือ -

๑ ในเวลาปรกติ ใครทำการรับจ้างได้ค่าจ้างมากน้อยเท่าใด ต้องเรียกรายไปรวมไว้เป็น ทุนในกองสีกกลาง ซึ่งมีหัวหน้าเลือกกันในพวกช่างไม้ ให้เป็นผู้รับผลประโยชน์พอสมควร สำหรับจัดการกงสี

๒ ถ้าช่างไม้คนใด รับจ้างหาผลประโยชน์ไม่ได้ เพราะป่วยเจ็บก็ดี หรือเพราะเจ้าของ ทุนขับไล่ หรือล้มละลายเสียประการใดก็ดี กงสีเขาออกเงินกลางพอเลี้ยงชีวิตกว่าจะหางาน ทำได้

๓ ความทุกข์อย่างใดเกิดขึ้น ในการที่จะหาเลี้ยงชีวิตของพวกช่างไม้ เช่นเจ้าของทุน ในบริษัทบางแห่งจะลดเงินเดือนช่างไม้ลง เป็นต้น กงสีเป็นพนักงานที่จะดูแลจัดการบันเทา ทุกข์ของพวกช่างไม้ตามควร กล่าวคือช่วยว่ากล่าวกับผู้จ้าง หรือเสาะหาที่ให้พวกช่างไม้ได้ ทำงานโดยราคาสูง เป็นต้น

๔ ในพวกช่างไม้ที่อยู่ในอัยยี่อันเดียวกัน เป็นไม่แย่งงานกันทำ เป็นต้นว่าเจ้าของทุน จะลดเงินเดือนช่างไม้ในบริษัทหนึ่ง ช่างไม้พวกนั้นไม่ยอม ถึงปิดประตูหยุดงานกัน ถึงจะ ไปว่าจ้างช่างไม้ที่รับเงินเดือนต่ำๆ อยู่ที่โรงอื่นให้มาทำการแทนช่างไม้พวกนั้นก็เป็นไม่รับทำ ดังนี้ ลูกจ้างในการอย่างใดก็มีอัยยี่เข้ากันตามการอย่างนั้นเป็นพวกๆ บางทีหลายๆ พวกรวม กันเป็นกงสีใหญ่ขึ้นอีกชั้นหนึ่ง วิธีอัยยี่ขึ้นตามความเข้าใจของข้าพเจ้าในพื้นประโยชน์ก็เป็น

ทำนองนี้ กล่าวคือ ดังเช่นเจ๊กบางพวกที่พากันเข้ามาอยู่ในเมืองไทย
เรียกรายเงินมอบไว้ในกงสีกลาง แลเลือกผู้มีความสามารถในพวก
เดียวกันเปนตัวเฮีย ยี่เฮีย อะไรต่ออะไร คือผู้จัดการกงสี เพื่อ

ช่วยหางานให้พวกกันทำแลทตรองช่วยเหลือกันในเวลาขัดสน ถ้าเราแลดูแต่เพียงเท่านี้ อั้งยี่
จีนก็ตาม อั้งยี่ฝรั่งก็ตาม ที่จะติเตียนเขาว่า เปนคิดอ่านการชั่วร้ายอันใดก็ได้ ถ้าจะว่าก็
เปนความสามัคคีอย่างหนึ่ง ถึงจะมีควรสรรเสริญก็ต้องยอมว่าเปนธรรมดาความรักชาติทุก
สุขของประชุมนั้น พวกนั้น ก็แต่ความพ้อดีในโลกนี้เป็นของหายาก สังเกตแต่ตัวเราที่ตื่นนอน
บางทีก็เข้าไปนิต บางทีก็ส่ายไปหน่อย ที่จะกำหนดตรงเวลามาฝึกกลั่นข้อมไม่ได้ ฉันทก็ติ
การอื่นๆ ก็ทำนองเดียวกัน กล่าวแต่การอั้งยี่ที่เราเคยรู้เคยเห็นมาในเมืองนี้ อั้งยี่ต่ออั้งยี่ต่าง
พวกประเดี๋ยวก็รบกัน ประเดี๋ยวก็ตีกัน โดยเชื่อว่าพวกมากแลถือทิวริความรักพวกของตนเกินการ
จนต้องจับกุมปรามปรามกันบ่อยๆ อั้งยี่ฝรั่งก็ทำนองเดียวกัน ผิดกันแต่ตั้งหน้าวิวาทกับ
เจ้าของทุน หามัวทุบตีกันเองอย่างเจ๊กไม่

อุบายของพวกอั้งยี่ฝรั่งที่ทำแก่เจ้าของทุน เพื่อจะเอาเงินเดือนให้มากมีหลายเล่ห์
ที่สำคัญนั้นคือหยุดงานเสีย ทำนองเดียวกันกับที่เจ้าของทุนปิดประตู ซึ่งได้พรรณามาแล้ว
เป็นต้นว่า ช่างไม้ได้ค่าจ้างอยู่วันละ ๒ สลึง พวกอั้งยี่ช่างไม้มาปลุกหาพร้อมกัน เห็นว่าควร
เอาค่าจ้างวันละ ๓ สลึง ตกลงกันต่างคนต่างไปร้องขอค่าจ้างขึ้น ถ้าเจ้าของทุนไม่ยอมให้
พวกช่างไม้ก็พากันลาออกเสียหมดไม่ยอมทำงาน ผู้เจ้าของทุนจะไปหาจ้างพวกช่างไม้ที่อื่น
ถ้าเป็นคนในอั้งยี่ ก็ไม่มีใครรับ ถ้าพวกนอกอั้งยี่ยื่นเข้ามา พวกอั้งยี่ก็ช่วยกันรุมรังแกต่างๆ
การหยุดงานเช่นนี้ ถึงช่างหรือลูกจ้างอย่างอื่นๆ เมื่อเห็นเปนโอกาสจะทำได้เมื่อใด ก็ทำ
อย่างนี้ ถ้าทำพร้อมกันมากๆ บางทีเป็นการจลาจลถึงฆ่าฟันกันก็มี อย่างเช่นในเมืองอเมริกา
เมื่อเร็วๆ นี้พวกลูกจ้างการรถไฟห้างปูลแมนหลายพันคน พากันหยุดการเสียหมด ครั้นเห็น
เจ้าของทุนตื้อตึงจะไม่ยอมตามใจ เจ้าพวกนี้ก็กุมกันเที่ยวทำลายรื้อเผาเครื่องรถไฟของ
บริษัทนั้นฉิบหายเสียเป็นอันมาก โปลิศห้ามปรามก็ไม่ฟัง จับกุมก็ต่อสู้ จนอธิบดีต้องส่ง
ทหารไปปราบปรามยิงกันล้มตายลงหลายคนจึงสงบ การที่ลูกจ้างหยุดการเสียอย่างนี้ในยุโรป
มีเรื่องๆ ต่างกันแต่่วนบ้างมิ่วนบ้าง แต่ในเมืองฝรั่งเศสเมืองเดียว ในคฤศตศักราช ๑๘๙๓
ลูกจ้างหยุดการเสียเช่นนี้ถึง ๔๓๘๐ ตำบล รวมลูกจ้างที่ได้หยุดการ ๑๗๐๑๒๓ คน เสียเวลา
ทำการเฉลี่ยรายตัว ๓๑๗๔๐๐๐ วัน แลผลของการที่หยุดใน ๑๐๐ เรื่อง เจ้าของทุนต้องยอม
ตามลูกจ้าง ๒๔ เรื่อง เจ้าของทุนยอมปราณีปรานอมให้บ้าง ๓๒ เรื่อง ลูกจ้างต้องหันเข้าจ้อ
เจ้าของทุน ๔๓ เรื่องดังนี้ เมื่อว่าโดยย่อ วิธีที่หยุดการเสียนี้ก็เปนอาวุธของลูกจ้าง สำหรับ

จะเอาเปรียบเจ้าของทุน อย่างเดียวกันที่ปิดประตูเป็นอาวุธของเจ้าของทุนสำหรับเอาเปรียบ ลูกจ้าง ตกอยู่ในใครมีกำลังทุนพอที่จะอดทนได้กว่าก็ชนะ อุบายของพวกอั้งยี่คนทำงานยังมี นอกไปจากที่ได้ว่ามานี้อีกเป็นหลายประการ คือหากำลังในปาร์ลimentเป็นต้น แต่จะอธิบาย ให้พิสดารจะยืดยาวเหลือเกินนัก ว่าโดยย่อๆ ก็จะไม่พอความเข้าใจ จึงจะขอยุติลงแต่ว่า ทุนกับแรงอุปราคาเหมือนกับคน ๒ คนทำนาในที่จำกัด ปีใดฝนฟ้างามก็พออ้อมปากอ้อมท้อง ปรองดองไปด้วยกัน ถ้าปีใดฝนแล้งหรือน้ำท่วมเข้าปลาไม่บริบูรณ์ ก็จะต้องวิวาทแย่งกัน กินเสมอๆ จึงเป็นปัญหาว่า จะทำอย่างไรหนอ ที่จะให้ทั้ง ๒ ฝ่ายนี้เป็นผาสุก ปรองดองกันไปชั่วฟ้าแลดดินได้ ?

ความคิดแลความเห็นซึ่งแก้ไขปัญหานี้ มีเป็นเอนกปริยาย ไขว้สลับที่จะพึงพรรณนาให้หมดในที่เท่านี้ได้ แต่จะลองเลือกมาอธิบายแต่บางอย่างพอให้เห็น คือ ในความคิดนั้นอย่าง ๑ เขาจัดการเลี้ยงคนจน เพื่อจะบันเทาความเดือดร้อนของคนแก่เฒ่า หรือคนซึ่งจะหางานทำเลี้ยงชีวิตไม่ได้ ในการอย่างนี้ เขาตั้งกฎหมายให้พลเมืองตำบล ๑ เรียงรายงานกันตามสมควร แลเลือกกันเป็นผู้ดูแลเลี้ยงเพื่อนบ้านที่ยากจนหาเลี้ยงชีวิตไม่ได้ มีโรงเลี้ยงคนจนเช่นนี้ตำบลละโรง การเลี้ยงคนจนโดยวิธีนี้ พิจารณาตามความคิดดูก็เป็นการดี ทั้งที่จะกันคนอดตาย แลบังคับให้เพื่อนบ้านจำเ็นต้องสงเคราะห์แก่กัน แต่ผลของการที่จัดอย่างนี้แต่ชั้นแรกทำให้คนยอมเป็นคนจน หรือปลอมเป็นคนจน เพื่อจะนั่งนอนกินเนื้อผู้อื่นเสียโดยมาก จนเห็นมิเป็นการ เขาจึงทำกฎหมายเพิ่มเติมขึ้นใหม่ ตั้งจำกัดข้อ ๑ ว่าบรรดาคนจนที่จะมาให้เพื่อนบ้านเลี้ยง ต้องเป็นคนจนแท้ไม่มีทรัพย์สินสมบัติ ถ้ายังมีต้องขายเลหลังเสียก่อนจึงให้รับเลี้ยง อีกประการ ๑ คนจนที่พอมีกำลังจะกระทำการอย่างใด ต้องบังคับให้รับจ้างทำสิ่งของต่างๆ ซึ่งเป็นของทำขาย พอช่วยกำลังโรงเลี้ยง มีข้อบังคับเพิ่มเติมขึ้นดังนี้ เจ้าพวกที่ไม่จนถึงสิ้นเนื้อประดาตัวก็ไม่กล้าเข้า คงเที่ยวหางานทำแลอาละวาดไปตามอย่างที่ได้ว่ามาแล้ว จัดเอาเป็นการตั้งโรงเลี้ยงคนจนไม่พอแก้ปัญหาก็ได้

อีกอย่าง ๑ คือ ตั้งการขึ้นให้คนจนรับจ้าง เป็นต้นว่าปีใดเกิดทุพภิกขภัย ผู้คนอดอยากเป็นอันมาก อธิปัตย์จะเลี้ยงคนเหล่านั้น ครั้นจะแจกเสบียงอาหารให้เปล่าก็เปลือง ไม่มีประโยชน์ จึงคิดการโยธาเช่นสร้างถนนหรือขุดคลองเป็นต้น จ้างคนที่อดอยากนั้นมาทำการตามกำลังที่จะทำได้ คิดค่าจ้างแลสเบียง อาหารพอให้เลี้ยงตัวไปกว่าจะสิ้นคราวอด จึงทำให้ไปทำมาหากินตามเดิม การอย่างนี้ อธิปัตย์คงต้องขาดทุนมากๆ ไม่คุ้มประโยชน์ที่พึงได้ เพราะคนกำลังอดอยากที่ไหนดจะรีดรัดให้ทำการอย่างจ้างอ่อนในเวลาปรกติได้ เพราะฉะนั้นจึงเป็นการที่ได้แต่บางคราว เพื่อความสงเคราะห์แก่ราษฎร การอย่างนี้ในประเทศฝรั่งเศสได้

ลองทำเป็นการประจำครั้ง ๑ เพื่อจะเอากำลังแผ่นดินออกช่วยให้มีงานพอคนทำทั้งเมือง ตั้งแต่ตั้งโรงงานคนจนทั้งที่หางานไม่ได้แลที่มีงานทำอยู่แล้ว พวกเขามาเข้าโรงงานของอริบดีย จนไม่มีเงินไม่มีงานพอจะให้ทำ จะจัดการจำกัดเข้า เจ้าพวกนั้นไม่ยอม ถึงต้องเอาทหารเข้าปราบปรามจึงได้เลิกโรงงานนั้นได้

อีกอย่าง ๑ ชักชวนให้ไปหากินต่างเมือง ดังได้อธิบายมาในตอน ๑ แล้ว อย่างนี้มันเปนทวนกระแสน้ำใจคนอยู่ในตัว บังคับจับกุมให้จำไปไม่ได้ ก็ไม่เปนอันแก้ขัดข้อง

อีกอย่าง ๑ การจัดการกองทุนให้ทำกินในประเทศนั่นเอง อย่างนี้คือพวกเศรษฐกิจที่บุญเข้ากันเปนบริษัท ลงทุนรวมกันซื้อที่ดินแห่งใดแห่งหนึ่ง ซึ่งควรทำไร่นาไว้เปนกลาง คนขัดสนคนใดประสงค์จะตั้งความอุตสาหกรรมทำไร่นาไปหาบริษัทนั้น แลรับสัญญากันมั่นคงแล้วบริษัทก็แบ่งที่ให้พอทำ ทั้งลงทุนค่าที่บกระท่อม ค่าสัตว์พาหนะแลเครื่องมือให้พอทำการ คนครว้นนั้นทำได้ผลเท่าใด แบ่งใช้ต้นทุนแลดอกเบี่ยเล็กน้อย ให้แก่บริษัทตามที่จะกำหนดกัน เหลือนั้นก็เอาไว้ใช้เลี้ยงชีพ ผ่อนไปกว่าจะใช้ต้นทุนหมดเมื่อใด ก็ได้ที่ดินแลสิ่งของทั้งปวง เปนสิทธิ์แก่ตัวต่อไป การอย่างนี้ได้ทราบว่าเขาจัดในประเทศเยอรมัน เปนประโยชน์ดี แต่จะจัดที่ไหนอีกบ้างหาทราบไม่ แต่เมื่อคิดดูถึงการที่จัดอย่างนี้ เมื่อผู้คนพลเมืองเกิดเพิ่มแน่นหนา จะทำให้พอกันก็ยาก อีกประการ ๑ ที่แผ่นดินในเมืองยุโรป มักมีเศรษฐกิจเป็นเจ้าของรายละมาก ๆ อาไศรยบำรุงตัวอยู่ด้วยค่าเช่าที่ ที่ไหนใครจะยอมขายเสียง่าย ๆ ใช่แต่เท่านั้น พวกคนที่ไปรับทำงานในไร่จะมีความพากเพียร แลรู้เก็บหอมรอมริบไปทุก ๆ คน แลการไร่มาใช้จะบริบูรณ์ไปทุกปี ถึงจะได้ทุนแลสิ่งที่ทำเป็นของตนเองเช่นนั้น ก็มีทางที่จะพลาดทำถึงฉิบหาย กลับคืนลงเป็นคนเชิญไปได้โดยง่าย

อีกอย่าง ๑ เจ้าของทุนกับลูกจ้างคิดจะดีแบ่งกำไรกัน คือบริษัทที่เยติกับลูกจ้างอย่างนี้ได้กำไรมากน้อยเท่าใด แบ่งเอาเป็นของเจ้าของกึ่ง ๑ แยกแก่ลูกจ้างกึ่ง ๑ อย่างนี้ ตามตำราสรรเสริญว่าเป็นทางดี เพราะเหตุที่ทำให้ทั้งเจ้าของทุนแลลูกจ้างรักษาประโยชน์ของบริษัทด้วยกัน กล่าวคือ ถ้ายิ่งช่วยกันทำการให้ดีขึ้นได้เท่าใด ก็ยิ่งได้ผลมากขึ้นด้วยกัน บริษัทที่ทำการอย่างนี้ก็มิบ้าง แต่เจ้าของทุนแลลูกจ้างที่ยังคัดค้านการเยติอย่างนี้ก็มิมาก ข้างเจ้าของทุนว่าที่ได้จะได้ด้วยกัน ถ้าขาดทุนเจ้าของทุนต้องขาดทุนถ้ายเดียว อีกประการ ๑ เจ้าของทุนต้องลงทุนก็เพราะหมายกำไรเปนดอกเบี่ย เหมือนดังบริษัทที่ทำการได้กำไรเพียงร้อยละห้า ต้องแบ่งครึ่งเหลือร้อยละสองครึ่ง ก็ยอมเปนการเดือดร้อนแก่เจ้าของทุนอยู่ ข้างฝ่ายลูกจ้างนั้นการที่ได้ส่วนในกำไรก็เสมอว่าได้รางวัล โชคไชยปีใดก็ได้คนละสี่ห้าบาท เลวลงมาก็

คนละสองสามสิ่งไม่แน่นอน การที่จะได้กำไรแลขาดทุนใช้ฐานะของลูกจ้าง หน่อยแรงก็อยากได้ให้มากๆ ไม่ต้องการอะดึยะเด่นอันใด

อีกอย่าง ๑ ลูกจ้างเป็นเจ้าของตนเอง คือพวกลูกจ้างช่วยกันลงทุนคนละเล็กละน้อย เปนบริษัทแล้ว ทำการบริษัทนั้นแบ่งกันเอง อย่างนี้ดูชอบกล แต่ไปขัดข้องข้อใหญ่ที่การค้าขาย ใช่ว่าต้องการปัญญาเปนใหญ่ ยังการที่จะผ่อนผันสั้นยาวต่างๆ ยังอยู่ในอุบายไหว พริบของเจ้าของทุนต้องทำนั้น พวกลูกจ้างเป็นผู้ทำเอง ได้เงินเดือนในตำแหน่งผู้ทำการแล้ว การที่จะสอดส่ายตักดวงเพื่อประโยชน์ของบริษัทประการใด ก็แลไม่เห็น หรือดูไปไม่ถึง เปนอันใช้ทั่วไปไม่ได้

อีกอย่าง ๑ ถ้าทุนกับแรงเกิดวิวาทกันขึ้นเมื่อไร ต่างแต่ผู้แทนไปหาคนกลาง เปรียบเทียบ บางทีก็ปรองดองไปได้บ้าง แต่เปนการแต่เยียวยามิใช่อป้องกัน

ในส่วนความคิดการที่จัดแก้ไข ดูก็ได้พรรณนามามากมายหลายอย่าง มันเหมือนเปนของไม่มีที่สุด จะพรรณนาต่อไปทำไม คราวนี้จะลองว่าด้วยความเห็นต่างๆ ที่ปรากฏในการแก้ปัญหานี้ บางพวกเห็นว่า ความลำบากยากเย็นซึ่งเกิดขึ้นเพราะเรื่องทุนกับแรงนี้ เปนเพราะความผิดของพวกลูกจ้างโดยมาก เพราะธรรมดาผู้ได้ผลประโยชน์น้อย ชอบแต่จะรู้เก็บหอมรอมริบ อย่าใช้สอยให้เกินการ เช่นเสพสุรายาเมา หรือมีครอบครัว เมื่อไม่มีทุนพอจะเลี้ยงดูกันให้เป็นความผาสุกเปนต้น คนที่เป็นเศรษฐีทั้งหลาย ดันเดิมก็ยอมเปนลูกจ้างหรือคนจนมาก่อน แต่หากรู้เขมิดเขมีย จึงมีความเจริญได้เปนเศรษฐีมีตัวอย่างอยู่เปนอันมาก ชอบที่พวกลูกจ้างจะเอาเปนบรรทัดกระทำตาม หากควรที่จะเขี้ยวเข็ญเอาเนื้อเจ้าของทุนให้เหลือเกินไม่ ถ้ารีดรัดเอากำลังเจ้าของทุนเสียจนล้มชวน ก็ใช้พวกลูกจ้างจะอยู่ได้ เมื่อใดความเห็นเช่นนี้ไม่ต้องบอกก็จะเห็นได้ว่า มักอยู่ในพวกเจ้าของทุน แต่ก็มีความจริงอยู่ในนั้นมาก

ความเห็นในจำพวกคนซึ่งวางตัวเปนกลางอีกพวกหนึ่ง เห็นว่าชิงก็ราชาก็แรง มีความผิดแลความจริงอยู่ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ควรจะคิดผ่อนผันหันหากันได้บ้าง คนพวกนี้ได้คิดอ่านว่ากล่าวกับอธิปัตย์ ให้ตั้งกฎหมายขึ้นหลายอย่าง เช่นบังคับบริษัทซึ่งจ้างคนไว้ในที่ทำการมากๆ ให้จำเปนทำทั้บกระท่อมให้พอเป็นที่อาศัยมีความผาสุกของลูกจ้าง แลบังคับบริษัทให้จำเปนทำขวัญแก่ลูกจ้างซึ่งมีอันเปนไปในการที่ทำ เหมือนหนึ่งลูกจ้างขับรถหัก ตกลงมาขาแข้งหัก จะทำการต่อไปไม่ได้ เจ้าของทุนจำต้องเลี้ยงดู หรือทำขวัญให้พอแก่การ เช่นนี้เปนตัวอย่าง แลด้วยอุบายการอลุ่มอล่วยอย่างอื่นๆ อีกหลายประการ

ความเห็นฝ่ายสมัครพรรคพวกของลูกจ้างนั้น ย่อมตรงกันข้ามกับเจ้าของทุนโดยปกติ

พวกนี้เห็นว่าเกิดมาเป็นคนเหมือนกัน ฝ่ายหนึ่งมั่งมีเงินทอง จนเกินใช้สอยแล้ว มีหน้าซ้ำหวงหาเอาเปรียบคนจน ก็เมื่อเงินมันไปรวมอยู่กับเศรษฐีเสียหมด ถึงคนยากจนจะทำประการใด จะเอาเงินมาแต่ไหน เพราะฉะนั้น การที่เป็นอยู่อย่างนี้ หาเป็นยุติธรรมไม่ ชอบที่อธิปัตย์จะตั้งกฎหมายเก็บภาษีทุนคนมั่งมีเอามาเฉลี่ยแก่คนยากจน เช่นตั้งโรงงานให้ค่าจ้างมากๆ เป็นต้น ให้ได้พอกิน อย่างให้คนต้องอดอยากเดือดร้อน พวกที่มีความเห็นอย่างนี้ ย่อมคิดอ่านว่ากล่าวตักเตือนอธิปัตย์ แลหาอุบายต่างๆ ที่จะให้การเดินไปตามทางความประสงค์อยู่ฝ่าย ๑ แต่ยังมีคนในจำพวกข้างลูกจ้างนี้ ที่ความเห็นรุนแรงยิ่งขึ้นไปอีก พวกนี้เห็นว่า บรรดาอธิปัตย์เป็นคนชั้นสูง ย่อมเป็นเศรษฐีแลพวกข้างทุนอยู่ทั้งนั้น ไปว่ากล่าววิงวอนประสาชดไม่ได้ ก็ผ่อนให้แต่เล็กน้อย ไม่เห็นท่าทางที่จะสำเร็จได้ดังประสงค์ เสมอหนึ่งไปยอกคนซึ่งยอไม่ขึ้น สู้ชูเอาให้ยอมด้วยกลัวไม่ได้ คนพวกนี้ถือตัวว่าเป็นเสือสันจวัก เอาดินระเบิดลอบเทียวยาว้างปาตีกกว่านเรือนโรงต่างๆ ให้หักทำลายหวังให้เกิดความรำคาญแก่อธิปัตย์ แลพวกซึ่งขัดขวางความประสงค์ของตน การระเบิดอย่างนี้ย่อมพาผู้คนพลเมืองซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องต้องล้มตายไปมากมาย อธิปัตย์จับได้ต้องวางบทกฎหมายประหารชีวิตเสียบ้าง จำคุกบ้าง บางพวกก็เช็ดขยาด บางพวกก็เลยเป็นบ้าเลือด โกรธว่าอธิปัตย์ฆ่าพวกของตน คิดการประทุษร้ายต่างๆ จนถึงลอบฆ่าผู้เป็นหัวหน้าในอธิปัตย์ เช่นประธานาธิบดีฝรั่งเศสต้องตายเมื่อเร็วๆ นี้เป็นตัวอย่าง บรรดาอธิปัตย์ในยุโรปต้องเพิ่มเติมกฎหมายบังคับจับกุม แลลงอาชญากรรมพวกนี้โดยแข็งแรง และต้องจัดการโปลิศลาดตระเวรสืบสวนป้องกันยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก แม้เช่นนี้ข้อปัญหาในเรื่องทุนกับแรงก็เสมอยังอยู่ในระหว่างพิจารณา เป็นการศึกษาที่จะต้องคอยดูต่อไปภายหน้าว่าจะเป็นประการใด

เรื่องนี้ติดจะยืดยาวเกินต้องการ แต่มันลงเอยไม่ได้ ก็ต้องปล่อยเสียจ้อยมา แต่กระนั้นขอท่านทั้งหลายอย่าได้เข้าใจว่าจะเป็นการวิจิตรพิสดาร แลมิได้มีที่วิปาสคคาสเคลื่อนบ้างเลย

ป้า กะ ปู่

ป้ากะปู่ดูตาอู๋ตีกะมีกะตาอู๋

ป้าจ๋า ตาอู๋ตี

กะมีตี

ตาอู๋จะตีป้าตาอู๋

ตาอู๋ดูตาตาอู๋

ป้าปะปู่ก็อู๋จู้

ป้าดูปู่ก็อู๋จู้

